ISSN 2181-3187

XAVFLI ISHLAB CHIQARISH OBYEKTLARINI IDENTIFIKATSIYALASH, HISOBGA OLISH VA NAZORAT QILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

DJURAEV OLIMDJAN AZIZOVICH
O‘zbekiston Respublikasi Sanoat,
yadro va radiatsiya xavfsizligi qo‘mitasi.
Toshkent shahar boshqarma boshlig‘i

Annotatsiya. Maqolada xavfli ishlab chiqarish obyektlarini identifikatsiyalash, davlat reyestrida hisobga olish va nazorat qilish masalalari tahlil qilinadi. O‘zbekiston va xalqaro tajriba asosida raqamli reyestr, xavfga asoslangan nazorat hamda geoinformatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: xavfli ishlab chiqarish obyektlari, identifikatsiyalash, davlat reyestri, sanoat xavfsizligi, xavflarni baholash, raqamlashtirish.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы идентификации, государственного учёта и контроля опасных производственных объектов. На основе опыта Узбекистана и зарубежных стран предложены меры по развитию цифрового реестра, риск-ориентированного контроля и применению геоинформационных технологий.

Ключевые слова: опасные производственные объекты, идентификация, государственный реестр, промышленная безопасность, оценка рисков, цифровизация.

Abstract. The article examines the identification, registration, and inspection of hazardous production facilities. Drawing on Uzbekistan’s and international experience, it proposes improvements to digital registers, risk-based inspections, and the use of geographic information technologies.

Keywords: hazardous production facilities, identification, state register, industrial safety, risk assessment, digitalization.

ISSN 2181-3187

Zamonaviy sanoat korxonalarida texnologik jarayonlarning murakkablashishi, ishlab chiqarish quvvatlarining ortishi va xavfli moddalardan foydalanish ko‘lamining kengayishi sanoat xavfsizligini ta’minlash masalasining ahamiyatini oshirmoqda. Neft-gaz, kimyo, energetika, tog‘-kon, metallurgiya va boshqa tarmoqlardagi avariyalar inson hayoti va sog‘lig‘iga, atrof-muhitga, ishlab chiqarish infratuzilmasiga hamda mamlakat iqtisodiyotiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Bunday sharoitda xavfli ishlab chiqarish obyektlarini o‘z vaqtida aniqlash, ularni belgilangan tartibda davlat reyestriga kiritish, texnik holati haqidagi ma’lumotlarni muntazam yangilash va xavfsizlik talablariga rioya etilishini nazorat qilish muhim ahamiyatga ega.

Xavfli obyektlarni hisobga olish faqat ularning nomini va joylashgan manzilini qayd etish bilan cheklanmasligi lozim. Ushbu jarayon obyektning texnologik xususiyatlari, mavjud xavf manbalari, ishlatiladigan moddalar, uskunalarning texnik holati, ehtimoliy avariya oqibatlari va himoya choralarini kompleks baholashni qamrab olishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, xavfli ishlab chiqarish obyektlarini identifikatsiyalash, hisobga olish va nazorat qilish mexanizmlarini o‘zaro integratsiyalashgan tizim asosida takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Xavfli ishlab chiqarish obyektlarini identifikatsiyalash deganda obyektning texnologik xususiyatlari, unda amalga oshiriladigan jarayonlar, foydalaniladigan uskunalar va mavjud xavf omillarini amaldagi qonunchilik mezonlari asosida aniqlash jarayoni tushuniladi.

Identifikatsiyalashning asosiy maqsadi obyektning sanoat xavfsizligi nuqtayi nazaridan huquqiy maqomini belgilash, tegishli hisobga olish tartibini qo‘llash va nazorat choralarini asoslashdan iborat.

Ushbu jarayonda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratilishi zarur:

ISSN 2181-3187

O‘zbekiston Respublikasida xavfli ishlab chiqarish obyektlarini identifikatsiyalash tartibi Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 10-dekabrdagi 271-son qarori bilan tasdiqlangan nizom va unga kiritilgan o‘zgartirishlar bilan tartibga solingan. Mazkur tartib obyektlarni davlat reyestriga kiritish va tegishli xavfsizlik majburiyatlarini belgilash bilan bog‘liq. 2022-yilda identifikatsiyalash jarayonida ekspert tashkilotlarining ishtirokiga oid o‘zgartirishlar ham kiritilgan.

2026-yilda qabul qilingan 325-son qaror esa sanoat xavfsizligi sohasidagi davlat xizmatlarini raqamlashtirish, yagona integratsiyalashgan axborot tizimidan foydalanish va reyestr ma’lumotlarini yuritishni takomillashtirishga qaratilgan [1]. Ushbu islohotlar obyektlarni identifikatsiyalash va hisobga olish jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari bilan bog‘lash uchun muhim huquqiy asos yaratadi.

Xavfli obyektlarni davlat reyestrida hisobga olish sanoat xavfsizligini boshqarishning asosiy tashkiliy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Reyestrdagi

ISSN 2181-3187

ma’lumotlar davlat nazoratini rejalashtirish, avariya xavflarini tahlil qilish va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik ko‘rishda muhim manba vazifasini bajaradi. Biroq reyestrning samaradorligi unga kiritilgan ma’lumotlarning to‘liqligi, ishonchliligi, dolzarbligi va boshqa axborot tizimlari bilan integratsiyalashganligiga bog‘liq.

Amaliyotda quyidagi masalalarni hal etish zarurati mavjud.

Birinchidan, obyektlar haqidagi ma’lumotlarni muntazam yangilab borish lozim. Korxonada texnologik jarayonlar, ishlab chiqarish quvvati, uskunalar tarkibi yoki xavfli moddalar bilan bog‘liq holat o‘zgarganda reyestr ma’lumotlari ham tegishli tartibda qayta ko‘rib chiqilishi zarur.

Ikkinchidan, texnik ma’lumotlarni yagona formatda shakllantirish muhim. Turli tashkilotlarda ma’lumotlarni har xil shaklda yuritish ularni taqqoslash, tahlil qilish va avtomatlashtirilgan qaror qabul qilishni qiyinlashtirishi mumkin.

Uchinchidan, obyektning faqat mavjudligi emas, balki uning joriy texnik holati va xavf darajasi ham hisobga olinishi lozim.

To‘rtinchidan, nazorat organlari, ekspert tashkilotlari va obyektlardan foydalanuvchi korxonalar o‘rtasida ma’lumot almashish jarayonlarini takomillashtirish zarur.

Beshinchidan, obyektning geografik joylashuvi va uning atrofidagi aholi punktlari, transport infratuzilmasi hamda ekologik jihatdan sezgir hududlar to‘g‘risidagi ma’lumotlardan xavfni baholashda foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

Mazkur muammolarni hal etishda elektron reyestrni oddiy ma’lumotlar bazasidan xavflarni boshqarishga xizmat qiluvchi integratsiyalashgan axborot tizimi darajasiga olib chiqish maqsadga muvofiq.

Xavfli ishlab chiqarish obyektlarini boshqarish bo‘yicha xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, samarali sanoat xavfsizligi tizimi huquqiy tartibga solish, texnik nazorat, xavflarni baholash, favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik va jamoatchilikni xabardor qilish mexanizmlarining uyg‘unligiga asoslanadi [2].

ISSN 2181-3187

Yevropa Ittifoqida xavfli moddalar ishtirokidagi yirik avariyalarning oldini olish va oqibatlarini cheklashda Seveso III direktivasi muhim o‘rin tutadi. Unda korxonalarning xavf darajasini hisobga olish, avariyalarning oldini olish siyosati, xavfsizlikni boshqarish tizimi va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik masalalariga alohida e’tibor berilgan [4].

Yevropa Komissiyasining 2025-yilda e’lon qilingan hisobotida 2019 -2022-yillardagi amalga oshirish natijalari tahlil qilinib, xavfli moddalar mavjud bo‘lgan 11 mingdan ortiq sanoat obyektini qamrab oluvchi tizimda ma’lumotlar sifati, nazorat va tajriba almashish muhimligi qayd etilgan.

Xalqaro tajribaning O‘zbekiston uchun ahamiyatli jihatlari quyidagilardan iborat:

xavf darajasiga asoslangan nazoratni rivojlantirish;

korxonalarda xavfsizlikni boshqarish tizimini joriy etish;

avariya xavflari haqidagi ma’lumotlarni yagona standartlar asosida yuritish;

favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni muntazam baholash;

avariyalar va ularning sabablari to‘g‘risidagi ma’lumotlardan profilaktika maqsadida foydalanish;

aholi va manfaatdor tashkilotlarni xavflar haqida belgilangan tartibda xabardor qilish.

Ushbu yondashuvlarni milliy qonunchilik va O‘zbekiston sanoat korxonalarining xususiyatlariga moslashtirish sanoat xavfsizligini yanada rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin [3].

Mualliflik yondashuviga ko‘ra, xavfli ishlab chiqarish obyektlarini boshqarish tizimi o‘zaro bog‘liq beshta funksional blok asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq [5].

Birinchi blok - identifikatsiyalash. Obyekt haqidagi dastlabki ma’lumotlar yig‘iladi, texnologik xususiyatlar o‘rganiladi va amaldagi huquqiy mezonlar bo‘yicha tegishli toifaga mansubligi aniqlanadi.

ISSN 2181-3187

Ikkinchi blok - elektron hisobga olish. Obyektga yagona identifikatsiya raqami beriladi, reyestrga asosiy ma’lumotlar, joylashuv, mas’ul tashkilot, uskunalar va tegishli hujjatlar haqidagi axborot kiritiladi.

Uchinchi blok - xavflarni baholash. Obyektdagi xavf omillari, ehtimoliy avariya ssenariylari, mavjud himoya choralari va ehtimoliy oqibatlar tahlil qilinadi.

To‘rtinchi blok - nazorat va monitoring. Nazorat tadbirlari obyektning xavf darajasi, texnik holati, avval aniqlangan kamchiliklari va qonunchilikda belgilangan talablar asosida rejalashtiriladi.

Beshinchi blok - natijalarni tahlil qilish va ma’lumotlarni yangilash. Tekshiruv natijalari, texnik diagnostika ma’lumotlari, avariyalar va insidentlar to‘g‘risidagi axborot umumlashtiriladi. Zarur hollarda obyektning xavf bahosi va nazorat rejasi qayta ko‘rib chiqiladi.

Mazkur model obyektni faqat bir marta ro‘yxatga olishga emas, balki uning butun faoliyat davri davomida xavfsizligini boshqarishga yo‘naltirilgan.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi.

1. Yagona elektron reyestrni funksional jihatdan rivojlantirish. Reyestrda obyektning identifikatsiya ma’lumotlari, texnik holati, ekspertiza natijalari, nazorat tadbirlari va xavfni baholash natijalarini o‘zaro bog‘lash lozim.

2. Ma’lumotlarni yangilashning aniq mexanizmini belgilash. Korxonada texnologik o‘zgarishlar, uskunalarni almashtirish, faoliyat turini o‘zgartirish yoki obyektni ekspluatatsiyadan chiqarish holatlarida ma’lumotlarni qayta ko‘rib chiqish tartibini takomillashtirish zarur.

3. Xavf darajasiga asoslangan nazoratni qo‘llash. Nazorat tadbirlarining ustuvorligi obyektning ehtimoliy oqibatlari, texnik holati, avariyalar tarixi va xavfsizlik talablariga rioya etish darajasi asosida belgilanishi mumkin. Bunda qonunchilikda belgilangan majburiy nazorat talablari saqlanishi shart.

4. Geoinformatsion tizimlarni joriy etish. Obyektlarning koordinatalari va atrof hudud xususiyatlarini raqamli xaritalarda aks ettirish orqali hududiy xavflarni baholash va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlikni takomillashtirish mumkin.

ISSN 2181-3187

5. Ma’lumotlarning ishonchliligini tekshirish. Elektron hujjatlar, ekspert xulosalari va nazorat natijalarini tekshirish imkoniyatlarini kengaytirish, o‘zgarishlar tarixini qayd etish hamda mas’ul shaxslarning vakolatlarini belgilash lozim.

6. Idoralararo axborot almashinuvini rivojlantirish. Qonunchilik va axborot xavfsizligi talablariga muvofiq ravishda sanoat xavfsizligi, favqulodda vaziyatlar, ekologik nazorat va boshqa tegishli yo‘nalishlardagi ma’lumotlardan o‘zaro muvofiqlashtirilgan tarzda foydalanish zarur.

7. Samaradorlik ko‘rsatkichlarini joriy etish. Reyestr ma’lumotlarining dolzarbligi, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish muddati, takroriy qoidabuzarliklar va avariyalarning oldini olish choralari bajarilishini baholash uchun ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Xavfli ishlab chiqarish obyektlarini identifikatsiyalash, hisobga olish va nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish sanoat xavfsizligini ta’minlashning muhim shartlaridan biridir.

O‘zbekistonda davlat xizmatlarini raqamlashtirish va xavfli obyektlar haqidagi ma’lumotlarni yagona axborot tizimida yuritishga qaratilgan islohotlar mazkur sohani rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamlashtirishning amaliy samarasi ma’lumotlar sifatini ta’minlash, xavflarni baholash usullarini takomillashtirish, nazorat organlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va texnik holat haqidagi axborotni muntazam yangilashga bog‘liq.

Taklif etilayotgan integratsiyalashgan model obyektlarning huquqiy identifikatsiyasi, elektron hisobi, xavflarni baholash, nazorat va natijalarni qayta tahlil qilish jarayonlarini yagona tizimda birlashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuvni amaliyotga joriy etish imkoniyatlari pilot loyihalar asosida sinovdan o‘tkazilishi, natijalar esa aniq ko‘rsatkichlar bilan baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Sanoat xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonuni.

ISSN 2181-3187

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 10-dekabrdagi 271-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 25-iyundagi 325-son qarori.

4. Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council on the control of major-accident hazards involving dangerous substances (Seveso III).

5. European Commission. Report on the implementation and efficient functioning of Directive 2012/18/EU for the period 2019–2022. COM(2025) 508 final.

6. International Labour Organization. Occupational safety and health: risk assessment and preventive management principles.